

University
of Wrocław

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 2(2), p. 245–262

UŽBAIGTA BYLA KAIP PROCESO ATNAUJINIMO CIVILINĖJE BYLOJE SĄLYGA

Stasys Vėlyvis, Darius Bolzanas

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 593
Elektroninis paštas dbolzas@vtr.lt

Pateikta 2008 m. spalio 7 d., parengta spausdinti 2009 m. birželio 17 d.

***Anotacija.** Teisinė valstybė, įgyvendindama savo pagrindinę funkciją – užtikrinti asmenims teisę į visavertį gyvenimą, turi pareigą nustatyti tokį galbūt pažeistų subjektinių teisių bei teisėtų interesų gynbos mechanizmą, kad asmenims būtų sudarytos prielaidos ir sąlygos realiai ir veiksmingai ginti savo teises bei interesus.*

Šiame straipsnyje nagrinėjama užbaigtos bylos, kaip vienos iš sąlygų atnaujinti procesą civilinėse bylose, samprata, tiriama, ar Lietuvos įstatymų leidėjas teisę atnaujinti procesą pagrįstai suteikė tik užbaigtose bylose, ar toks teisinis reguliavimas atitinka asmenų teisėtų lūkesčius bei įstatymų saugomus interesus, ar teismai, aiškindami termino „užbaigta byla“ turinį ir taikydami proceso atnaujinimo instituto normas, atsižvelgia į proceso atnaujinimo instituto paskirtį bei tikslus, ar neriboja asmenų galimybių realiai apginti galbūt pažeistas subjektines teises.

***Reikšminiai žodžiai:** civilinis procesas, proceso atnaujinimas, užbaigta byla.*

Įvadas

Temos aktualumas. Išsamesnė proceso atnaujinimo instituto analizė Lietuvos teisinėje literatūroje stoka, didėjantis prašymų atnaujinti procesą civilinėse bylose skaičius¹ bei teismų praktikoje pasitaikantys dažni atvejai, kai kasacinis teismas naikina žemesnės instancijos teismų nutartis, kuriomis nepagrįstai atsisakyta priimti arba tenkinti prašymus atnaujinti procesą, lemia būtinybę išsamiau panagrinėti proceso atnaujinimo instituto ypatumus bei pasitaikančias problemines situacijas.

Lietuvos įstatymų leidėjas atnaujinti procesą leidžia tik užbaigtose bylose, tačiau jis nepateikė šio termino apibrėžimo. Užbaigtos bylos sąvoka nėra apibrėžta ir teismų praktikoje. Todėl kyla neaiškumų nustatant, ar civilinė byla yra užbaigta ir galima spresti klausimą dėl proceso atnaujinimo joje, ar vis dėlto byla neužbaigta, ir asmuo neturi teisės procesą atnaujinti.

Tyrimo objektas. Užbaigtos bylos sampratos teisinis reglamentavimas bei proceso teisės normų taikymas proceso atnaujinimo stadijoje.

Tikslas. Nustatyti, ar proceso teisės normos, reglamentuojančios teisę atnaujinti procesą tik užbaigtose bylose, bei jas taikantys teismai nepagrįstai nesuvaržo asmenų galimybių ginti galbūt pažeistas subjektines teises arba įstatymų saugomus interesus.

Uždaviniai. 1. Apibrėžti proceso atnaujinimo stadijoje vartojamos sąvokos „užbaigta byla“ požymius ir juos išanalizuoti. 2. Nustatyti, ar teismai, aiškindami termino „užbaigta byla“ turinį ir taikydami proceso teisės normas, neriboja asmenų galimybių realiai apginti galbūt pažeistas subjektines teises.

Teisinė valstybė, įgyvendindama savo pagrindinę funkciją – užtikrinti asmenims teisę į visavertį gyvenimą, turi pareigą nustatyti tokį galbūt pažeistų subjektinių teisių bei teisėtų interesų gynybos mechanizmą, kad asmenims būtų sudarytos prielaidos ir sąlygos realiai ir veiksmingai ginti savo teises bei interesus. Siekiant kuo efektyvesnės civilinių teisių apsaugos, asmenims turi būti užtikrinta ne tik apeliacijos bei kasacijos teisė, bet ir teisė, paaiškėjus tam tikroms aplinkybėms, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos bylos nagrinėjimo metu, siekti ištaisyti teismo padarytas klaidas ar netikslumus². Tam skirtas proceso atnaujinimo institutas, kurį sudarančių teisės normų tikslas – ištaisyti teismo padarytas esmines procesines klaidas, dėl kurių byloje įvykęs procesas tampa galbūt nesąžiningas ir neteisingas.

Sunku tiksliai pasakyti, kurioje valstybėje ir kuriuo metu proceso atnaujinimo, kaip atskiros civilinio proceso stadijos, teisės normos pirmą kartą įteisintos proceso įstatyme,

- 1 Vien apylinkių teismuose 2006 m. buvo išnagrinėti 192, o 2007 m. išnagrinėta 230 prašymų dėl proceso atnaujinimo civilinėse bylose (į šį skaičių nepatenka prašymai, kuriuos teismai atsisakė priimti). 2006–2007 m. pirmosios instancijos teismo teisėjų darbo ataskaitos teismuose (šaltinis – Nacionalinė teismų administracija).
- 2 Bolzanas, D. Proceso atnaujinimo civilinėse bylose esmė ir paskirtis. *Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos „Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis“, skirtos profesoriaus dr. Stasio Vėlyvio 70 metų jubiliejui paminėti, vykusios 2008 06 05-06, Vilniuje, mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 88.

kadangi dalis proceso atnaujinimo pagrindus sudarančių aplinkybių anksčiau buvo priskiriama kasacijos pagrindams³.

Taikant proceso atnaujinimo teisės normas neturi būti pažeisti teisinio apibrėžtumo ir teisinio stabilumo principai bei dalyvavusių byloje asmenų, kurių teisės ir pareigos nustatytos teismo įsiteisėjusiame sprendime, teisėti lūkesčiai. Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje vadovaujasi nuostata, kad teisinis reguliavimas, kuriuo remiantis procesas yra susijęs su įsiteisėjusio sprendimo daugkartinio peržiūrėjimo rizika, nesiderina su teisinio apibrėžtumo principu. Todėl suinteresuotiems asmenims neturi būti suteikta teisė atnaujinti procesą vien siekiant pakartotinai nagrinėti bylą. Nukrypti nuo šio principo galima tik siekiant ištaisyti esmines klaidas, jeigu paaiškėja svarbios ir įtikinamos aplinkybės⁴.

Poreikis užtikrinti teisinio stabilumo bei teisingumo principų pusiausvyrą, apsaugoti dalyvaujančius byloje asmenis nuo neribotą laiką trunkančio bylinėjimosi, užkirsti galimybes nesąžiningiems asmenims piktnaudžiauti proceso atnaujinimo teise lemia, jog proceso įstatyme turi būti įtvirtintos tokios proceso atnaujinimo prielaidos ir sąlygos, kad atitiktų proceso atnaujinimo instituto ekstraordinarinį pobūdį – tik išimtiniais atvejais pakartotinai nagrinėti bylą. Todėl proceso atnaujinimą reguliuojančiuose teisės normose gali būti numatytas ribotas subjektų, turinčių teisę inicijuoti pakartotinių bylos nagrinėjimą, sąrašas, nustatyti šios teisės įgyvendinimo paprastieji bei naikinamieji terminai, baigtinis proceso atnaujinimo pagrindų sąrašas, aiškiai sureguliuota prašymų dėl proceso atnaujinimo priėmimo bei pagrįstumo nagrinėjimo tvarka, taip pat gali būti įtvirtintas draudimas atnaujinti procesą tam tikrų kategorijų bylose. Kad teismas atnaujintų procesą, nepakanka nustatyti, jog egzistuoja įstatyme įtvirtintos konkretų atnauji-

3 Lietuvos civilinio proceso teisėje proceso atnaujinimo užuomazgų galima rasti 1864 m. Rusijos civilinės teisenos įstatyme (toliau – CTĮ), kuris paskelbus Lietuvos nepriklausomybę buvo receptuotas didesnėje Lietuvos teritorijos dalyje. Tačiau šiame įstatyme proceso atnaujinimas nebuvo išskirtas kaip atskira civilinio proceso stadija. CTĮ antrosios knygos antrosios dalies „Tvarka bendrų teismų sprendimams apskūsti“ antrame skyriuje „Sprendimų naikinimas“ nurodomos trys sprendimų naikinimo rūšys: prašymai kasuoti sprendimus, prašymai peržiūrėti sprendimus bei nedalyvavusių byloje asmenų prašymai (792 str.). Pirmą sprendimų naikinimo rūšis numatė apeliacinės instancijos teismo priimtų procesinių sprendimų, kuriais byla išspręsta iš esmės, peržiūrėjimo galimybę kasacine tvarka, o kitos dvi rūšys iš esmės įtvirtino teisę prašyti teismo atnaujinti procesą išnagrinėtoje byloje. Žr.: *Civilinės teisenos įstatymas*. Kaunas: Č. Gurmano knygynas, 1938, p. 442–448.

Sovietinėje teisėje įsiteisėję sprendimai, nutartys ir nutarimai buvo peržiūrimas priežiūros proceso tvarka bei šie teismo dokumentai buvo peržiūrimi paaiškėjus naujoms aplinkybėms. *Lietuvos TSR civilinio proceso kodeksas*. Vilnius: Mintis, 1964 (toliau – Lietuvos TSR CPK), 36 ir 37 skirsniai.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę proceso atnaujinimas, kaip atskira civilinio proceso stadija, proceso įstatyme įtvirtintas tik 1998 m. pabaigoje CPK 37 skirsnyje, kurio normos įsigaliojo 1999 m. sausio 1 d.

Iki tol naujai paaiškėjusios aplinkybės ar atsiradę nauji įrodymai galėjo būti pagrindas teikti kasacinį skundą (Lietuvos TSR CPK 356 str., 371 str.(3)).

Prof. V. Mikelėnas tuo metu teisingai pažymėjo, kad toks teisinis reglamentavimas visiškai nepagrįstas, nes byla dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių turi būti atnaujinta, o ne peržiūrima instancine tvarka. Mikelėnas, V. *Civilinis procesas*. II tomas. Vilnius: Justitia, 1997, p. 276.

Išsamiau apie proceso atnaujinimo ypatumus žr.: Nekrošius, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 236–237.

4 *Brumarescu v. Rumunija* [GC], no. 28342/95, § 61, (ECHR), 1999-VII; *Sypchenko v. Rusija*, no. 38368/04, § 25-31, (ECHR), 2007-I; *Volkov v. Rusija*, no. 8564/02, § 40, (ECHR), 2007-I; *Kot v. Rusija*, no. 20887/03, § 24, (ECHR), 2007-I; *Pšenyčnyj v. Rusija*, no. 30422/03, no. 30422/03, (ECHR), 2008.

nimo pagrindą sudarančios aplinkybės, nėra praleisti prašymo pateikimo terminai – visų pirma būtina išsiaiškinti, ar pareiškėjo prašomoje atnaujinti byloje apskritai galima ginti suinteresuotų asmenų galbūt pažeistas subjektines teises bei teisėtus interesus taikant proceso atnaujinimo formą.

Lietuvos įstatymų leidėjas nustatė, kad procesas gali būti atnaujintas byloje, kuri užbaigta įsiteisėjusiu teismo sprendimu (nutartimi)⁵. Analogiška nuostata įtvirtinta ir Vokietijos civilinio proceso kodekso (toliau – Vokietijos CPK) 578 straipsnio pirmoje dalyje⁶ bei Prancūzijos civilinio proceso kodekso (toliau – Prancūzijos CPK) 593 straipsnyje⁷. Šiose valstybėse civilinės bylos užbaigimas yra būtina proceso atnaujinimo prielaida. Tačiau nė vienos iš šių valstybių proceso įstatymo normos nepateikia užbaigtos civilinės bylos apibrėžimo. Tokia pozicija pagrįsta, kadangi užbaigtos bylos sąvoką pateikti proceso įstatyme yra netikslinga. Visų pirma, kodeksas yra teisės šaltinis, kuriame dėstomos su proceso eiga susijusios taisyklės, ir konkrečių sąvokų apibrėžimai šiame įstatyme paprastai nėra pateikiami. Užbaigtos bylos požymiai gali būti atskleisti teismų praktikoje, sistemiškai aiškinant civilinio proceso teisės normas. Tiesa, Lietuvos teismų praktikoje tai nėra padaryta. Antra, įstatymo normoje pateikti užbaigtos bylos apibrėžimą netgi pavojinga, kadangi jame gali būti įvardyti ir tokie požymiai, kurie vienu ar kitu atveju ne padės teismams apginti asmenų teises ir teisėtus interesus, bet suvaržys teismų teisę ir pareigą vykdyti teisingumą vadovaujantis tik įstatymu (Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁸ (toliau – Konstitucija) 109 str. 1 d.).

Bendriausia prasme „užbaigti“ reiškia atlikti kažką iki galo, visiškai baigti. Pabaiga gali būti tiek erdvės, tiek laiko atžvilgiu⁹, tačiau abiem atvejais ji reiškia tam tikro veiksmo, proceso negrįžtamą baigą. Civilinės bylos užbaigimas reiškia proceso, kurio metu įstatymo nustatyta tvarka buvo sprendžiama dėl pareikštų reikalavimų pagrįstumo, pabaigą. Civilinio proceso teisėje bylos nagrinėjimas baigiamas teismui civilinį ginčą tarp šalių ar ypatingą teisena nagrinėjamą reikalavimą išsprendus iš esmės, t. y. ištyrus visus byloje esančius įrodymus, juos įvertinus ir šį sprendimą įforminus procesiniu dokumentu (CPK 260 str.). Tačiau vien šio dokumento priėmimo faktas savaime nereiškia, kad byla užbaigta. Nagrinėdamas bylą, teismas sprendžia klausimus, susijusius su asmenų subjektinėmis teisėmis ir pareigomis. Siekiant ištaisyti pirmosios instancijos teismo procesiniame dokumente galbūt padarytas teisės ir (ar) fakto klaidas, proceso teisės normos nustato, kad šio teismo procesinis sprendimas neįsiteisėja iškart jį priėmus, o dalyvaujantys byloje asmenys turi teisę per nustatytą terminą apskusti jį apeliacine tvarka aukštesnės instancijos teismui, išskyrus įstatyme nustatytas išimtis (CPK 303 str.). Tuomet teismo sprendimo įsiteisėjimas ir jo vykdymas atidedamas, kol byla bus baigta

5 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340 (toliau – CPK), 365 str. 1 d.

6 Гражданское процессуальное уложение Германии. [Code of Civil Procedure of Germany]. Москва, 2006, p. 184.

7 Prancūzijos civilinio proceso kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-08-12]. <http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/npccatext.htm#CHAPTER%20II%20THE%20APPLICATION%20FOR%20RECONSIDERATION>.

8 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 31-953.

9 Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 2000, p. 466, 874.

nagrinėti aukštesnės pakopos teisme (CPK 279 str. 1 d., 281 str.). Tai reiškia, kad bylos pabaiga siejama ne su pirmosios instancijos teismo sprendimo (nutarties) priėmimu, bet su teismo priimto galutinio procesinio dokumento įsiteisėjimu joje (CPK 279 str. 1 d., 331 str. 6 d.)¹⁰. Vadinas, tam, kad civilinė byla būtų laikoma užbaigta ir galėtų būti sprendžiamas klausimas dėl proceso atnaujinimo joje, turi būti dvi sąlygos: 1) teismas ginčą (ypatingą teisena nagrinėjamą reikalavimą) turi išspręsti iš esmės ir priimti procesinį dokumentą, kuriame tinkamai įformintų bylos rezultata; 2) teismo priimtas sprendimas (nutartis) turi įsiteisėti. Nesant nors vienos iš šių sąlygų, galima daryti išvadą, jog civilinė byla nėra užbaigta (ji arba dar neišnagrinėta, arba išnagrinėta, bet neišsiteisėjo teismo priimtas procesinis dokumentas). Neužbaigta byla turi būti nagrinėjama toliau, o ne atnaujinamas procesas joje.

Teisės doktrinoje ir teismų praktikoje beveik nekyla neaiškumų dėl antrosios sąlygos (teismo baigiamojo akto įsiteisėjimo) taikymo, tačiau kyla diskusijų, ar teismas bylą išsprendė iš esmės, ar vis dėlto jis išnagrinėjo tik atskirą procesinį klausimą ir joje priėmė tarpinį procesinį sprendimą. Ginčo teisena pareikštų reikalavimų ar ypatingą teisena nagrinėjamo reikalavimo išsprendimas iš esmės reiškia, kad teismas ištyrė bei įvertino dalyvaujančių byloje asmenų nurodytas faktines aplinkybes pagrindžiančius duomenis, o gautus rezultatus įformino procesiniame dokumente, kuriuo ieškinį (priešieškinį pareiškimą) patenkino visiškai ar iš dalies, arba atmetė, t. y. teismas visiškai ir galutinai išsprendė byloje pareikštus reikalavimus.

Pačia bendriausia prasme teismo procesinį dokumentą, kuriuo byla išsprendžiama iš esmės, galima pavadinti baigiamuoju aktu¹¹, nes juo galutinai išsprendžiamas ginčas (pareiškimas), ir nebegalimi jokie ginčai tarp dalyvaujančių byloje asmenų dėl nustatytų faktinių aplinkybių. Daugelio valstybių civilinio proceso įstatymuose teismo procesinis dokumentas, kuriuo civilinė byla pirmosios instancijos teisme išsprendžiama iš esmės, vadinamas teismo sprendimu¹². Teismo sprendimas yra pagrindinis procesinis dokumentas, kuriuo įforminamas teisingumo įvykdymas byloje¹³. Tam, kad teismas įvykdytų

10 Romėnų teisėje, vyraujant formuliariniam procesui (120 m. pr. Kr.–III a. pabaiga), teismo sprendimas, kuriuo ginčas buvo išsprendžiamas iš esmės, įsiteisėdavo iškart po jo priėmimo, nes apeliacija ir kasacija dar neegzistavo. Борисов, М.С. *Некоторые проблемные аспекты института законной силы судебного решения в Римском праве*. [Borisov, M.S. Certain problematic aspects of the institute of legal force of a court decision in Roman law]. *Свобода. Право. Рынок*. Волгоград, 2008, p. 68.

Įsivyravus ekstraordinariniam procesui, atsirado apeliacija, todėl bylą būtina užbaigti kol nepasibaigė apeliaciniam skundui paduoti nustatytas terminas arba ją išnagrinėjus apeliacine tvarka. Дождев, Д. В. *Римское частное право: учебник для вузов*. [Dzhzhdev, D. V. Roman private law: textbook for universities]. Москва, 2006, p. 246.

11 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1293; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102-3957.

12 СТГ, 705 str., Vokietijos CPK 300 str. 1 d., Rusijos civilinio proceso kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-08-12]. <<http://www.garant.ru/main/12028809-016.htm#194>> (toliau – Rusijos CPK).

13 Пискарев, И. К. Понятие и виды судебных постановлений. *Гражданский процесс*. [Piskarev, I.K. The concept and types of court orders. Civil proceedings]. Москва, 2003, p. 364–366.
Tai siauroji teismo sprendimo samprata, ji įtvirtinta ir Lietuvos civilinio proceso įstatyme (CPK 259 str. 1 d.). Pačia bendriausia prasme teismo sprendimu galime vadinti kiekvieną teismo priimamą procesinį dokumentą byloje (*aut. pastaba*).

teisingumą, kurį jį įpareigoja vykdyti konstitucinės normos, jis turi priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą, t. y. tokį, kuris būtų teisingas savo turiniu ir nesudarytų tik išorinės teisingumo vykdymo regimybės¹⁴. Šio procesinio dokumento įsiteisėjimas reiškia proceso pirmosios instancijos teisme pabaigą.

Dr. G. Baublys pažymi, kad teismo sprendime apibendrinami konkrečios bylos rezultatai, jame išdėstomas atsakymas į ieškovo pareikštą reikalavimą yra galutinis, nes ginčo tarp šalių nebelieka, o byla yra baigiama¹⁵. Su tokia nuomone galima sutikti ir papildomai nurodyti, jog teismas tam tikrais atvejais išsprendžia priimdamas sprendimą ir tokias civilines bylas, kuriose nėra ginčo (CPK V dalis).

Civilinė byla pirmosios instancijos teisme gali būti užbaigiama ne tik teismo sprendimu, bet ir proceso įstatyme numatytais atvejais teismui priimant kitoki procesinį dokumentą. Toks teisės aiškinimas, paremtas teisingumo, protingumo, sąžiningumo principais, sisteminiu proceso teisės normų tarpusavio ryšiu, atitinka civilinio proceso įstatyme vartojamą apibendrinamąją sąvoką „įsiteisėjęs teismo sprendimas (nutartis)“ (CPK 365 str. 1 d.). Ši pozicija vyrauja teismų praktikoje¹⁶, ja vadovautasi ir sovietinėje civilinio proceso teisėje¹⁷.

Galiojančių proceso teisės normų analizė leidžia padaryti išvadą, kad ginčas (ypatin-gąja teiseną nagrinėjamas reikalavimas) iš esmės gali būti išsprendžiamas ne tik teismui priimant sprendimą, bet ir proceso įstatymo nustatytais atvejais – priimant sprendimą už akių, preliminarų sprendimą, teismo įsakymą, nutartį (CPK 260, 262, 436 str.). Šie teismo priimami procesiniai dokumentai neatsitiktinai nėra vadinami paprastais spren-dimais. Proceso operatyvumo ir koncentracijos skatinimas, procesinių pareigų nevykdy-mas, kitos išskirtinės aplinkybės lemia tokių dokumentų specialių priėmimo procedūrų nustatymą bei jų turinio ypatumus. Todėl logiška, kad kiekvienam iš šių dokumentų suteiktas specialus jo formos bei turinio ypatumus pabrėžiantis pavadinimas. Nepaisant teismo procesinių sprendimų priėmimo bei įforminimo ypatumų, juos visus vienija tai, kad iš esmės atsakoma į ieškovų, pareiškėjų, kreditorių (ir atsakovų, skolininkų, suin-teresuotų asmenų) reikalavimus, išsprendžiamas ginčas, jeigu jis yra kilęs, apginamos asmenų subjektinės teisės arba įstatymų saugomi interesai (Lietuvos Respublikos civili-nio kodekso (toliau – CK)¹⁸ 1.138 str.; CPK 5 str.). Todėl teismui priėmus bet kurį iš šių procesinių dokumentų ir jam įsiteisėjęs, taip pat kaip ir teismo paprasto sprendimo priė-mimo atveju, ginčas arba ypatingąja teiseną nagrinėjamas reikalavimas išsprendžiamas iš esmės. Sprendimas už akių bei preliminarus sprendimas proceso įstatyme vadinami sprendimais, todėl juos būtų galima priskirti atskiroms teismo sprendimų rūšims. Atskiri-os sprendimų rūšys įtvirtintos ir užsienio valstybių proceso įstatymuose¹⁹.

14 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549.

15 Baublys, G. *Teismo sprendimas kaip teisingumo aktas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vil-nius: Mykolo Romerio universitetas, 2001, p. 10.

16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Senamiesčio ūkis“ v. UAB „Mazita“ (bylos Nr. 3K-3-148/2005).

17 Vėlyvis, S., et al. *Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1980, p. 276.

18 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

19 Vokietijos CPK 313 (b) straipsnis, 592–605 straipsniai; Prancūzijos CPK 1405–1425 straipsniai.

Nors Lietuvos Respublikos CPK 290 straipsnio pirmoji dalis nustato, kad atskirus procesinius klausimus byloje teismas išsprendžia nutartimis, tačiau galiojančių proceso teisės normų sisteminė analizė leidžia teigti, kad CPK numatytais atvejais teismas gali ypatingą teisena nagrinėjamą reikalavimą išspręsti iš esmės bei bylą užbaigti ir nutartimi. Tokios nutartys priimamos ypatingą teisena nagrinėjamosiose bylose dėl globos ir rūpybos nustatymo (CPK 504 str., 508 str., 509 str. 8 d.), taip pat pagal pareiškėjų skundus dėl antstolių ir notarų veiksmų (CPK 513 str.), bylose dėl hipotekos ir įkeitimo teisinių santykių (CPK 544 str.), dėl praleisto įstatymų nustatyto termino atnaujinimo (CPK 578 str.), CPK XXXIX skyriuje numatytose bylose (CPK 582 str. 6 d.)²⁰. Tai, kad įstatymų leidėjas suteikia teisę tam tikrais atvejais bylas išspręsti iš esmės ir ne sprendimu, nėra blogai, nes tokiose bylose sprendžiami klausimai paprastai nėra sudėtingi, jie nagrinėjami ne ginčo, o ypatingą teisena, nustatoma greitesnė tokių bylų išnagrinėjimo tvarka. Kita vertus, proceso teisės normos dalyvaujantiems byloje asmenims nustato trumpesnius nutarčių apskundimo terminus, atskirieji skundai dėl nutarčių apeliacinės instancijos teisme paprastai nagrinėjami rašytinio, o ne žodinio proceso tvarka (CPK 335–336 str.). Tačiau nurodytos aplinkybės labiau susijusios su asmenų subjektyvių teisių įgyvendinimo ypatumais ir nepaneigia teismo teisės įstatyme numatytais atvejais užbaigti bylų nutartimis.

Visi teismo procesiniai dokumentai, kuriais remiantis byla gali būti išnagrinėta iš esmės (sprendimas už akių, preliminarus sprendimas, teismo įsakymas, nutartis), nuo teismo paprasto sprendimo skiriasi keletu dalykų. Visų pirma, proceso įstatymas nustato specialią tokių procesinių sprendimų priėmimo tvarką (supaprastintą – teismo įsakymas, preliminarus sprendimas), juose glaustai išdėstomi motyvai (preliminarus sprendimas) arba jie apskritai nenurodomi (teismo įsakymas) atliekamas tik formalus įrodymų vertinimas (sprendimas už akių). Antra, teismas turi teisę nuspręsti, ar jam priimti vieną iš šių procesinių sprendimų (išskyrus preliminarų sprendimą bei teismo įsakymą, kuriuos teismas privalo priimti, jeigu nėra proceso įstatyme nustatytų kliūčių (CPK 424 ir 431 str.), ar vis dėlto jo nepriimti ir bylą nagrinėti bendra tvarka, priimant joje paprastą sprendimą. Trečia, šie teismo procesiniai sprendimai (išskyrus nutartį) nėra skundžiami apeliacine tvarka. Tuo atveju, jeigu teismas vis dėlto priima tokį procesinį sprendimą, ir kita šalis per įstatymo nustatytą terminą neprašo jo peržiūrėti (sprendimas už akių) arba nereiškia prieštaravimų (teismo įsakymas, preliminarus sprendimas), jis įsiteisėja ir tampa teismo baigiamuoju aktu byloje.

Ne visuomet paprasta nustatyti, ar civilinė byla išnagrinėta iš esmės, ar joje išspręstas tik tarpinis procesinis klausimas. Teismų praktikoje buvo iškilęs klausimas, ar galima atnaujinti procesą dėl įsiteisėjusios teismo nutarties iškelti įmonei bankroto bylą, jeigu bankroto procedūros dar nėra pasibaigusios. Šiuo klausimu kasacinio teismo pozicija ne visuomet buvo nuosekli. Pavyzdžiui, 2003 m. išnagrinėtoje byloje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus (toliau – LAT CBS) teisėjų kolegija nesutiko nei su pirmosios, nei su apeliacinės instancijos teismų pateiktu teisės normų taikymu²¹. Šioje

20 Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. III tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 563–564.

21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje AB „Kauno baldai ir kt.“ v. UAB „Saulėtekis“ (bylos Nr. 3K-3-146/2003).

byloje žemesnės instancijos teismai nutarė, kad procesas negali būti atnaujintas, nes byla nėra užbaigta. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nevienodai vertino, kuriame – pirmajame ar antrajame – proceso atnaujinimo etape²² turi būti sprendžiama dėl bylos užbaigimo²³. Kasacinis teismas nurodė, jog įsiteisėjus pirmosios instancijos teismo nutarčiai, kuria įmonei iškelta bankroto byla, bankroto bylos iškėlimo stadija baigėsi, todėl procesas tokioje byloje gali būti atnaujintas. Su šia pozicija negalima sutikti, nes ji neatitinka proceso atnaujinimo instituto paskirties, bankroto byloje dalyvaujančio atsakovo kreditorių interesų, teisingumo ir ekonomiškumo principų. Visų pirma, reikia pabrėžti, jog bankroto bylų nagrinėjimas turi tam tikrų ypatumų. Šie ypatumai pasireiškia tuo, kad, skirtingai nei kitų civilinių ginčų atveju, kai teisėjui priėmus ieškinį iškeliama byla (CPK 137 str. 1 d.), teismui priėmus ieškinį dėl bankroto bylos iškėlimo, ši byla nėra iškeliama (Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo²⁴ (toliau – ĮBĮ) 9 str. 3, 4 d.). Bankroto bylos iškėlimo bei ieškinio, taip pat įmonės kreditorių finansinių reikalavimų pagrįstumo klausimai sprendžiami kituose bankroto proceso etapuose. Be to, nutartyje iškelti įmonei bankroto bylą išsprendžiamas tik įmonės nemokumo klausimas, o tolesnis įmonės teisinis likimas paaiškėja atlikus Įmonių bankroto įstatyme nustatytas bankroto procedūras (ĮBĮ 2 str. 8 d., 10 str. 4, 7, 10, 13 d.). Bankroto byla užbaigiama įsiteisėjus teismo sprendimui, kuris sudaro pagrindą bankrutavusią įmonę išregistruoti iš Juridinių asmenų registro, arba nutarčiai, kuria patvirtinama taikos sutartis, ir byla nutraukiama (CPK 293 str. 5 p.; ĮBĮ 27 str. 1 d. 3 p., 29 str. 2-5 d., 32 str. 4 d.). Kiti bankroto byloje priimami procesiniai sprendimai (nutartys dėl administratoriaus paskyrimo arba pakeitimo, įmonės pripažinimo bankrutavusia ir kt.), taigi ir nutartys dėl bankroto bylos iškėlimo, yra tarpiniai, nes jais bankroto byla nėra išsprendžiama iš esmės. Vėliau išnagrinėtoje civilinėje byloje kasacinis teismas pakeitė anksčiau nustatytą taisyklę, pagal kurią buvo leidžiama atnaujinti procesą nagrinėjamoje bankroto byloje dėl įsiteisėjusios nutarties iškelti įmonei bankroto bylą²⁵. LAT CBS teisėjų kolegija nurodė, kad būtinybė užtikrinti dalyvaujančių byloje asmenų interesų pusiausvyros principo laikymąsi paneigia galimybę iš naujo spręsti bankroto bylos iškėlimo klausimą. Kasacinis teismas,

22 Teisės doktrinoje (Valančius, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. II tomas Vilnius, 2005. p. 473–476) ir teismų praktikoje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno žydų religinė bendruomenė v. Kauno žydų bendruomenė ir kt.* (bylos Nr. 3K-3-68/2007) proceso atnaujinimo stadijos etapai vadinami stadijomis, tačiau toks įvardijimas klaidina, kadangi proceso atnaujinimas yra savarankiška civilinio proceso stadija, ir stadijoje negali būti stadijos, t. y. *idem per idem* (iš lot. k. „tas pats per tą patį“).

23 Pirmame proceso atnaujinimo etape sprendžiama dėl prašymo priėmimo, o antrame – dėl prašymo pagrįstumo. Manytume, kad klausimą, ar civilinė byla yra užbaigta, teismas turėtų spręsti pirmame etape, kai sprendžiama dėl prašymo formos ir turinio atitikties įstatymų reikalavimams, kadangi neužbaigtoje byloje apskritai negali būti keliamas klausimas dėl proceso atnaujinimo. Remiantis įstatymo, reguliuojančio ieškinių priėmimo atsisakymą, nesant bent vienos iš teigiamų arba esant bent vienai neigiamai teisės kreiptis į teismą prielaidai, analogija (CPK 137 str. 2 d. ir 3 str. 6 d.), darytina išvada, jog bylos užbaigimas yra viena iš teigiamų asmens teisės prielaidų kreiptis į teismą dėl teisminės gynybos proceso atnaujinimo.

24 Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 31-1010.

25 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje *Marijampolės apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. V. M. ir S. M.* (bylos Nr. 3K-7-362/2007).

nutaręs, jog svarbiausia dabartinė įmonės mokumo būseną, o ne buvusi bankroto bylos iškėlimo momentu, iš esmės suteikė prioritetą ginti Įmonių bankroto įstatyme įtvirtintas kreditorių teises bei jų teisėtus lūkesčius ir visiškai pagrįstai teismo nutartį dėl bankroto bylos iškėlimo priskyre tarpiniam, o ne galutiniam procesiniam sprendimui byloje. Toks teisės normų taikymas neprieštaruoja civiliniame procese vyraujantiems proceso operatyvumo ir ekonomiškumo principams, iš esmės nepažeidžia įmonės, kurią teismas, ištyręs ir įvertinęs byloje esančius įrodymus, pripažino nemokia, teisių, juolab kad dėl šios teismo nutarties gali būti paduotas atskirasis skundas (IBĮ 10 str. 8 ir 13 d.). Be to, iškelta bankroto byla gali būti užbaigta ir ne teismo sprendimu, sudarančiu pagrindą įmonę išregistruoti iš Juridinių asmenų registro, bet nutartimi patvirtinta taikos sutartimi tarp įmonės ir jos kreditorių (IBĮ 28-29 str.).

Kitas teisės klausimas – ar bankroto byloje priimta ir įsiteisėjusi teismo nutartis dėl įmonės kreditorių finansinių reikalavimų tvirtinimo užbaigia civilinę bylą ir dėl jos gali būti atnaujintas procesas. Sprendžiant šį klausimą, reikšminga aplinkybė ta, jog bankroto byloje dalyvaujantys asmenys turi teisę naudotis civilinio proceso įstatymo suteikiamomis galimybėmis, o teismas, ištyręs bei įvertinęs įrodymus, taip pat kaip ir kiekvienoje ginčo teisei nagrinėjamoje byloje, iš esmės išsprendžia klausimą dėl asmenų materialiuųjų subjektinių teisių (ginčą tarp bankrutuojančios ar bankrutavusios įmonės ir jos kreditoriaus dėl reikalavimo pagrįstumo). Taigi teismas bankroto byloje ginčą tarp įmonės (atsakovo) ir jos kreditoriaus (ieškovo ar trečiojo asmens, pareiškiančio savarankišką reikalavimą) dėl kreditorinio reikalavimo bei jo dydžio pagrįstumo išsprendžia visiškai ir galutinai, t. y. užbaigia ginčą tarp šių asmenų, o įsiteisėjusi teismo nutartis šiems asmenims įgyja *res judicata* galią. Tokia procesinė situacija turi būti prilyginama ginčo teisei nagrinėjamos civilinės bylos išsprendimui iš esmės. Vien procesiniai tokio išnagrinėto klausimo rezultatų įforminimo ypatumai, pasireiškiantys tuo, jog teismas šį klausimą bankroto byloje išsprendžia nutartimi, o ne priimdamas sprendimą civilinėje byloje, taip pat bylai nesuteikiamas atskiras numeris, nėra pagrindas daryti išvadą, kad ginčas tarp šalių dėl materialiuųjų subjektinių teisių nėra baigtas. Priešinga išvada iškreiptų galiojančių proceso teisės normų, kurios šiuo atveju nenustato specialaus draudimo atnaujinti procesą, esmę. Tuo teismo nutartis dėl kreditorių finansinių reikalavimų tvirtinimo, atsižvelgiant į teisinius padarinius, skiriasi nuo kitų bankroto bylą neužbaigiančių teismo procesinių sprendimų joje, kadangi pastaraisiais atvejais teismas nesprenžia dalyvaujančių byloje asmenų ginčo dėl materialiuųjų subjektinių teisių. Tačiau svarbiausia, jog, nesant įstatymo pagrindo, prioriteto suteikimas bankroto bylą nagrinėti sparčiai, nepagrįstai paneigtų bankrutuojančios (bankrutavusios) įmonės bei jos kreditorių, kurie paprastai nėra kalti dėl įmonės nemokumo, galimybes siekti ištaisyti teismo padarytas esmines proceso klaidas arba išsiaiškinti, kokia naujai paaiškėjusių aplinkybių įtaka nutarties teisėtumui ir pagrįstumui. Be to, nepagrįstai būtų apsunkinta dalyvaujančio byloje asmens padėtis, palyginti su ta, į kurią jis patektų, jeigu kreditorių reikalavimo pagrįstumo klausimas būtų nagrinėjamas ne bankroto byloje, o kitoje civilinėje byloje. Šiais atvejais nesuteikus teisės ištaisyti esmines proceso klaidas atnaujinus proceso formą, gali būti pažeistas bankroto byloje vyraujantis viešasis interesas. Esant tokioms aplinkybėms, galima daryti išvadą, jog bankroto byloje įsiteisėjusia teismo nutartimi dėl kreditorių finansinių reikalavimų tvirtinimo visiškai ir galutinai išsprendžiamas civilinis gin-

čas tarp įmonės bei jos kreditorių. Todėl negalima sutikti su Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. balandžio 24 d. nutartyje, priimtoje UAB „Eurivita“ bankroto byloje, bylos Nr. 2-258/2008, pateiktais motyvais, jog dėl teismo nutarties, kuria patvirtinti kreditoriaus finansiniai reikalavimai, negalima atnaujinti proceso, nes ši nutartis – teismo priimamas tarpinis procesinis sprendimas byloje²⁶. Bankroto bylos nagrinėjimo metu teismas neturi teisės tikslinti įsiteisėjusia nutartimi patvirtintų kreditorių finansinių reikalavimų, nes tai reikštų teismo vykdytino procesinio sprendimo turinio savavališką pakeitimą (CPK 276 str. 1 d.), taigi ir neteisėtumą. Įsiteisėję teismo procesiniai sprendimai gali būti keičiami tik byla peržiūrėjus kasacine bei proceso atnaujinimo tvarka (CPK XVII skyrius).

Ginčas laikomas išspręstas ar ypatingąja teiseną reikalavimas išnagrinėtas iš esmės tik tuomet, kai teismo baigiamąjį aktą pasirašo byla išnagrinėjęs teisėjas (CPK 268 str. 2 d.). Tinkamas teismo baigiamojo akto pasirašymas yra formali, bet būtina jo priėmimo sąlyga. Tačiau teismų praktikoje pasitaiko kurioziškų situacijų, kai nesilaikoma šios elementarios taisyklės, o teismai netinkamai vertina padarytą procesinį pažeidimą. Pavyzdžiui, 1995 m. pirmosios instancijos teismas iš esmės išnagrinėjo civilinę bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo. Beveik po dešimties metų suinteresuotas asmuo pateikė teismui prašymą dėl proceso atnaujinimo byloje, tačiau pirmosios instancijos teismas, konstatavęs, kad praleistas trijų mėnesių terminas jį pateikti, prašymo nepriėmė, o apeliacinės instancijos teismas, nurodęs, jog pareiškėja praleido penkerių metų naikinamąjį terminą prašymui dėl proceso atnaujinimo paduoti, apeliacinį procesą nutraukė. Kasacinis teismas, nutaręs, jog pirmosios instancijos teismo sprendimo, dėl kurio prašoma atnaujinti procesą, nėra pasirašęs pirmosios instancijos teismo teisėjas, panaikino teismų procesinius sprendimus byloje ir klausimą dėl proceso atnaujinimo perdavė pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo²⁷. LAT CBS teisėjų kolegija išreiškė nuomonę, kad sprendimo nepasirašymas reiškia jo nebuvimą, o nesant sprendimo byla negali būti laikoma užbaigta. Su šiais kasacinio teismo teiginiais galima sutikti, tačiau nutartyje padaryta išvada dėl klausimo perdavimo pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo iškreipia atskirų proceso stadijų esmę, apsunkena asmens galimybes apginti galbūt pažeistas teises. Tokią išvadą galima padaryti dėl kelių argumentų. Kiekvieną klausimą teismas turi išspręsti pagal teisės reikalavimus taip, kad realiai apgintų asmenų pažeistas subjektines teises ir atsisakytų ginti teises bei teisėtus interesus, kurie nėra pažeisti. Net ir teisingas teismo sprendimas dėl ginčo esmės nereiškia, jog teisingumas, kurį įtvirtina konstitucinės normos, byloje įvykdytas. Nepasirašytas teismo sprendimas reiškia jo nebuvimą, o sprendimo nebuvimas yra pagrindas daryti išvadą, kad byla neišspręsta iš esmės, t. y. neužbaigta, todėl negali būti sprendžiamas klausimas dėl proceso joje atnaujinimo (CPK 365 str. 1 d.). Esant situacijai, kai teisėjas nepasirašė sprendimo, nereikia spręsti klausimą dėl proceso atnaujinimo – neišnagrinėta byla pirmosios instancijos teisme turi būti nagrinėjama toliau, t. y. turi būti tęsiamas jos nagrinėjimas iš esmės. Todėl proceso atnaujinimo institutą reguliuojančios teisės normos

26 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje R. J. M. v. UAB „Eurivita“ (bylos Nr. 2-258/2008).

27 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje R. L. v. UAB „Trys banginiai“ (bylos Nr. 3K-3-234/2004).

– terminų skaičiavimas, proceso atnaujinimo pagrindai ir kt. – šiuo atveju netaikomos. Asmuo, kurio bylos užbaigė pirmosios instancijos teismas dėl teisėjo aplaidumo, turi teisę kreiptis į šį teismą ir reikalauti išnagrinėti bylą iš esmės bei priimti sprendimą, atitinkantį proceso įstatymo nustatytus reikalavimus.

Įvairios pasitaikančios situacijos lemia, kad teismas negali kiekvienos iškeltos civilinės bylos išnagrinėti iš esmės ir užbaigti jos sprendimu. Proceso įstatyme įtvirtinti du bylos užbaigimo nepriėmus sprendimo būdai – bylos nutraukimas ir pareiškimo palikimas nenagrinėto (CPK XV skyriaus trečiasis ir ketvirtasis skirsniai). Šiais atvejais procesas byloje užbaigiamas nutartimis, kurios teoriškai vadinamos baigiamosiomis²⁸. Tuo atveju, kai nagrinėjant bylą paaiškėja, jog procesas pradėtas pažeidus teisės kreiptis į teismą prielaidas arba teisėtai prasidėjusiam procese atsirado aplinkybių, dėl kurių negalima baigti bylos priimant sprendimą, jos toliau nagrinėti negalima, ir teismas turi bylą nutraukti (CPK 293 str.). Bylą nutraukus, neleidžiama vėl kreiptis į teismą dėl ginčo tarp tų pačių šalių dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu (CPK 294 str. 2 d.). Įsiteisėjusi teismo nutartis dėl bylos nutraukimo, kaip ir teismo procesinis sprendimas, kuriuo byla išnagrinėta iš esmės, įgyja *res judicata* galią, t. y. abiem atvejais atsiranda tokie pat procesiniai teisiniai padariniai (CPK 279 str. 4 d.). Todėl nutraukta byla, nors ir nėra išnagrinėta iš esmės, prilyginama užbaigtai bylai, ir procesas joje gali būti atnaujintas. Bylos nutraukimo pagrindas (ieškinio atsisakymas, taikos sutarties sudarymas, draudimas nagrinėti bylą civilinio proceso tvarka ir kt.) nėra reikšmingas sprendžiant klausimą dėl proceso atnaujinimo galimumo joje. Tuo tarpu nustačius, kad procesas pradėtas pažeidus teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygas arba atsirado aplinkybės, dėl kurių negalima iš esmės išnagrinėti bylos šiame procese, teismas pareiškimą turi palikti nenagrinėtą (CPK 296 str.). Šiuo atveju konstatuojama, jog asmuo apskritai turi teisę kreiptis į teismą su pareiškimu, tačiau netinkamai įgyvendina šią teisę. Proceso įstatymo normos nustato, kad suinteresuotam asmeniui neužkertama galimybė, pašalinus aplinkybes, kurios sudarė pagrindą pareiškimą palikti nenagrinėtą, vėl kreiptis į teismą su ieškiniu (pareiškimu) bendra tvarka (CPK 297 str. 2 d.). Tai reiškia, jog įsiteisėjusi teismo nutartis, kuria pareiškimas paliktas nenagrinėtas, neįgyja *res judicata* galios ir netampa išskirtiniu teismo procesiniu dokumentu. Todėl šiuo atveju būtų neracionalu dalyvaujantiame byloje asmeniui, turinčiam teisę pateikti teismui proceso įstatymo reikalavimus atitinkantį ieškinį (pareiškimą), suteikti teisę pasinaudoti proceso atnaujinimo forma – paprastai išimtinė ir paskutine galimai pažeistų teisių gynimo priemone.

Bylos išnagrinėjimas iš esmės arba nutarties dėl bylos nutraukimo priėmimas yra tik viena iš bylos užbaigimo sąlygų. Tam, kad teismo baigiamasis aktas įgytų teisinę galią, jis turi atitikti ne tik formalius reikalavimus, bet ir įsiteisėti. Galima sutikti su M. G. Avdiukovo išsakyta nuomone, jog teismo sprendimo įsiteisėjimas reiškia jo veikimą²⁹. Teismo įsiteisėjusio baigiamojo akto veikimas pasireiškia nagrinėjamoje byloje nustatytų faktų galutiniu teisiniu įvertinimu. Šiuo atveju neturi įtakos teisės mokslininkų

28 CTI, p. 818.

29 Авдюков, М. Г. Судебное решение. *Гражданский процесс. Хрестоматия*. [Avdjukov, M. G. Court Decision. Proceedings. Reader] (сост. Треушников, М. К.). Москва, 2005, p. 564.

diskusijos dėl įsiteisėjusiam teismo sprendimui priskirtinų savybių³⁰. Įsiteisėjęs teismo sprendimas dalyvavusiems byloje asmenims įgyja *res judicata* galią, t. y. tampa nenuginčijamas, nebegali būti keičiamas, išskyrus išimtinius įstatyme nurodytus atvejus. Toks teismo baigiamasis aktas gali būti vykdomas priverstine tvarka (CPK 281 str.). Tai, kad proceso įstatyme įtvirtinti privalomieji bei fakultatyvūs atvejai, kai gali būti vykdomas teismo priimtas, bet dar neįsiteisėjęs sprendimas (CPK 282, 283 str.), nereiškia, kad byla užbaigta.

Galiojančių proceso teisės normų analizė leidžia teigti, kad pirmosios instancijos teismų sprendimai įsiteisėja pasibaigus apskundimo apeliacine tvarka terminui, jeigu sprendimas per trisdešimt dienų, o kai apelianto gyvenamoji ar buveinės vieta yra užsienio valstybėje – per keturiasdešimt dienų nuo pirmosios instancijos teismo sprendimo priėmimo dienos nebuvo apskūstas apeliacine tvarka (CPK 307 str.)³¹. Preliminarus sprendimas ar teismo įsakymas įsiteisėja atsakovui nepareiškus motyvuotų prieštaravimų per dvidešimt dienų nuo sprendimo ar įsakymo nuorašo įteikimo dienos (CPK 424 str. 1 d., 428 str., 430 str. 1 d., 436 str. 6 d.). Sprendimas už akių įsiteisėja po dvidešimties dienų nuo jo priėmimo dienos, o tuo atveju, jeigu dėl sprendimo už akių paduodamas pareiškimas dėl šio sprendimo peržiūrėjimo – užbaigus peržiūrėjimo procedūrą, jeigu pareiškimas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo netenkinamas (CPK 279 str. 2 d., 287 str. 1 d.).

Kai dėl pirmosios instancijos teismo sprendimo paduodamas apeliacinis skundas, ir jis yra priimamas, byla laikoma užbaigta, apeliacinės instancijos teismui priėmus vieną iš CPK 326 straipsnio pirmosios dalies 1, 2, 3 ir 5 punktuose numatytų procesinių sprendimų. Tačiau kai apeliacinės instancijos teismas panaikina visą ar dalį pirmosios instancijos teismo sprendimo ir perduoda bylą (ar jos dalį) pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo (jeigu neatskleista bylos esmė ar egzistuoja absoliutūs sprendimo negaliojimo pagrindai) (CPK 326 str. 1 d. 4 p., 327 str. 2 d., 329 str. 2 ir 3 d.), šios bylos (ar jos dalies) nagrinėjimas nėra baigtas. Tokiu atveju byla bus laikoma baigta, pirmosios instancijos teismui išnagrinėjęs ją iš naujo ir įsiteisėjęs pirmosios instancijos teismo procesiniam sprendimui joje arba, jeigu dėl šio teismo sprendimo (nutarties) paduotas ir priimtas apeliacinis (atskirasis) skundas, įsiteisėjęs apeliacinės instancijos teismo procesiniam sprendimui, kuriuo byla pirmosios instancijos teismui neperduota nagrinėti iš naujo.

Įsiteisėjęs pirmosios ar apeliacinės instancijos teismo baigiamajam aktui, byla laikoma užbaigta. Taigi tam, kad byla būtų laikoma užbaigta, nebūtina pasinaudoti nei apeliacijos, nei kasacijos teise, o užtenka konstatuoti, jog teismas priėmė procesinį sprendimą, kuriuo bylą išnagrinėjo iš esmės, arba nutartį bylą nutraukti, tinkamai įformino šį procesinį sprendimą, ir jis įsiteisėjo. Tai reiškia, jog proceso įstatymas bylos užbaigimo paprastai nesieja su būtinybe pasinaudoti apeliacijos, o juo labiau kasacijos teise. Tačiau

30 Išsamiau apie įsiteisėjusiam teismo sprendimui priskirtinas savybes žr. Driukas, A.; Valančius, V., p. 746–755; Треушников, М. К. *Гражданский процесс. Хрестоматия*. [Treushnikov, M. K. Civil Proceedings. Reader] Москва, 2005, p. 554–585; Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. II tomas. Vilnius. 2005, p. 166–168.

31 Tuo atveju, kai byla užbaigiama nutartimi arba priimama nutartis bylą nutraukti, ji gali būti skundžiama atskiruoju skundu per septynias dienas nuo priėmimo (kai ji priimta žodinio proceso tvarka) arba nutarties nuorašo įteikimo (kai priimta rašytinio proceso tvarka) dienos (CPK 334 str. 1 d., 335 str.).

Lietuvos proceso teisės normose įtvirtinti du atvejai, kai ir užbaigtoje civilinėje byloje draudžiama atnaujinti procesą³², jeigu dalyvavęs byloje asmuo turėjo realią galimybę apeliaciniame ar kasaciniame skunde išdėstyti nesutikimo su pirmosios instancijos teismo procesiniu sprendimu motyvus, tačiau to nepadarė (CPK 366 str. 1 d. 6, 8 p. ir 2 d.).

Kai kurių posovietinių valstybių proceso įstatymuose, pavyzdžiui, Rusijos CPK 392 straipsnio pirmoji dalis, Baltarusijos CPK 452 straipsnio pirmoji dalis³³, tiesiogiai neįtvirtinta nuostata, kad procesas gali būti atnaujintas tik užbaigtose civilinėse bylose, todėl šių valstybių teisės doktrinos dėstomos įvairios nuomonės, kalbant apie proceso atnaujinimo objektą, o teismų praktikoje iškyla nemažai neaiškumų. Rusijos civilinio proceso teisės mokslininkai nesutaria, ar procesas gali būti atnaujinamas dėl visų, ar tik dėl kai kurių teismo sprendimų (nutarčių). Dalis šios valstybės teisės mokslininkų nurodo, kad procesas gali būti atnaujintas tik iš esmės išnagrinėtose civilinėse bylose, kurias pirmosios instancijos teismas užbaigė sprendimais³⁴. Kiti civilinio proceso teisės specialistai numato daugiau teismo procesinių dokumentų, dėl kurių gali būti atnaujintas procesas. Vieni teisės mokslininkai pažymi, kad procesas gali būti atnaujintas ir dėl teismo nutarčių, kuriomis nutraukiama byla ar pareiškimas paliekamas nenagrinėtas³⁵, kitų nuomone, proceso atnaujinimo objektu (siaurąja prasme), be nurodytų teismo procesinių sprendimų, gali būti ir teismo nutartys, kuriomis atsisakyta priimti ieškinį (pareiškimą)³⁶. Dar kiti teisės mokslininkai dėsto poziciją, jog procesą turi būti leidžiama atnaujinti dėl nagrinėjant bylą teismo priimtų bet kokių sprendimų (nutarčių), išskyrus dėl nutarčių, kurios negali būti skundžiamos apeliacine tvarka, o argumentai dėl jų teisėtumo ir pagrįstumo gali būti išdėstyti apeliaciniame skunde (nutartis dėl bylos nagrinėjimo atidėjimo, teisėjo nušalinimo ir kt.)³⁷. Nors pastaroji pozicija ir neatitinka proceso atnaujinimo stadijos esmės, paskirties bei jos išimtinio pobūdžio, todėl komplikuoja teismo galimybes koncentruotai ir kuo mažesnėmis sąnaudomis išnagrinėti bylą, tačiau ši nuomonė yra suprantama, kadangi Rusijos civilinio proceso įstatymas tiesiogiai neįtvirtina ribojimų atnaujinti procesą ir neužbaigtose bylose. Be to, šios valstybės

32 Tai atvejai, kai suinteresuotas asmuo prašymą dėl proceso atnaujinimo grindžia aplinkybe, kad viena iš šalių proceso metu buvo neveiksmi ir nebuvo atstovaujama pagal įstatymą, arba tuo, kad bylą išnagrinėjo neteisėtai sudėties teismas.

33 Baltarusijos civilinio proceso kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-08-12]. <<http://pravo.by/webnpa/text.asp?RN=hk9900238#&Article=452>>.

34 Шакарян, М. С. *Понятие пересмотра судебных решений, определений и постановлений по вновь открывшимся обстоятельствам Гражданское процессуальное право*. [Shakaryan, M. S. *The Concept of Review of Judicial Decisions, Decrees and Regulations due to Newly Discovered Evidence*. Civil Procedure]. Москва, 2002, p. 487.

35 Лесницкая, Л. Ф. Отказ от кассационной жалобы. *Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации*. [Lesnickaya, L. F. *Waiver of Cassation Appeal. Comments to the Code of Civil Procedure of the Russian Federation*]. Москва, 2003, p. 647.

36 Зайцев, И. М. *Пересмотр по вновь открывшимся обстоятельствам судебных решений, определений и постановлений, вступивших в законную силу*. [Zajcev, I. M. *Review of Judicial Decisions, Decrees and Regulations, Which Have Entered Into Legal Force, due to Newly Discovered Evidence*]. Советская юстиция. 1967, 18: 22–23.

37 Алиев, Т. Т. *Производство по вновь открывшимся обстоятельствам в гражданском судопроизводстве*. [Aliiev, T. T. *Civil Court Proceedings due to Newly Discovered Evidence*]. Докторская диссертация. Саратов, 2006, p. 75.

civiliniame procese prioritetas teikiamas objektyviai tiesai nustatyti (Rusijos CPK 56 str. 2 d.).

Išvados

1. Lietuvos įstatymų leidėjo pozicija teisę į proceso atnaujinimą suteikti tik užbaigtose civilinėse bylose atitinka proceso atnaujinimo stadijos išimtinį pobūdį, proceso operatyvumo bei ekonomiškumo principus, nepažeidžia suinteresuotų asmenų teisėtų lūkesčių. Tai, kad proceso atnaujinimą reguliuojančiose teisės normose ir teismų praktikoje nepateiktas užbaigtos bylos apibrėžimas, negali būti vertinama neigiamai. Civilinės bylos užbaigimo sąvoka gali būti atskleista sistemiškai aiškinant civilinio proceso teisės normas.

2. Bylos užbaigimas reiškia teismo baigiamojo akto, kuriuo civilinis ginčas tarp šalių ar ypatingąja teiseną pareikštas reikalavimas išspręstas iš esmės, priėmimą bei įsiteisėjimą. Ieškinio (pareiškimo) išnagrinėjimas iš esmės reiškia, kad teismas ištyrė bei įvertino dalyvaujančių byloje asmenų nurodytas faktines aplinkybes pagrindžiančius duomenis, o gautus rezultatus įformino procesiniame dokumente, kuriuo ieškinį (priešieškinį, pareiškimą) patenkino visiškai ar iš dalies, arba atmetė. Tokiu atveju laikoma, kad teismas visiškai ir galutinai išsprendė ginčą tarp šalių arba pareiškimą ypatingąja teiseną. Bylos užbaigimui pagal procesinius teisinius padarinius prilyginami atvejai, kai įsiteisėja teismo nutartis nutraukti bylą, esant bent vienam iš CPK 293 straipsnyje nustatytų pagrindų.

3. Pirmosios instancijos teismas paprastai bylą užbaigia priimdamas sprendimą. Atskirais atvejais byla gali būti užbaigta ir teismo įsakymu, preliminariu sprendimu arba sprendimu už akių, jeigu dėl šių procesinių dokumentų nepateikiami prieštaravimai ar prašymai juos peržiūrėti. Ypatingąja teiseną nagrinėjamos tam tikrų kategorijų bylos gali būti užbaigiamos ir nutartimis.

4. Pirmosios instancijos teismo baigiamasis aktas (arba nutartis dėl bylos nutraukimo) įsiteisėja pasibaigus jo (jos) apskundimo terminui. Tuo atveju, kai dėl šio procesinio dokumento pateikiamas apeliacinis (atskirasis) skundas, ir jis priimamas nagrinėti, byla laikoma užbaigta įsiteisėjus apeliacinės instancijos teismo nutartčiai (sprendimui), jeigu byla neperduodama pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo.

5. Kai procesas atnaujinamas, teismai ne visuomet tinkamai taiko bylos užbaigimą reglamentuojančias teisės normas. Procesas negali būti atnaujintas dėl įsiteisėjusios teismo nutarties, kuria įmonei iškelta bankroto byla, kadangi tokia nutartimi bankroto byla nėra užbaigiama, o tik pradedamos vykdyti bankroto procedūros. Tuo tarpu bankroto byloje priimta ir įsiteisėjusia teismo nutartimi dėl kreditorių finansinių reikalavimų patvirtinimo visiškai išsprendžiami ginčai tarp įmonės ir jos kreditorių. Todėl tokia byla laikoma užbaigta, ir joje gali būti sprendžiamas klausimas dėl proceso atnaujinimo.

Literatūra

- Алиев, Т. Т. *Производство по вновь открывшимся обстоятельствам в гражданском судопроизводстве*. [Aliev, T. T. Civil court proceedings due to newly discovered evidence]. Докторская диссертация. Саратов. 2006.
- Авдюков, М. Г. Судебное решение. *Гражданский процесс. Хрестоматия*. [Avdjukov, M. G. Court Decision. Proceedings. Reader] (сост. Треушников, М. К.). Москва, 2005.
- Baltarusijos civilinio proceso kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-08-12]. <<http://pravo.by/webnpa/text.asp?RN=hk9900238#&Article=452>>.
- Baublys, G. *Teismo sprendimas kaip teisingumo aktas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2001.
- Bolzanus, D. *Proceso atnaujinimo civilinėse bylose esmė ir paskirtis. Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos „Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis“, skirtos profesoriaus dr. Stasio Vėlyvio 70 metų jubiliejui paminėti, vykusios 2008 m. birželio 5–6 d. Vilniuje, mokslinių straipsnių rinkinio*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.
- Борисов, М. С. Некоторые проблемные аспекты института законной силы судебного решения в Римском праве. [Borisov, M. S. Certain Problematic Aspects of the Institute of Legal Force of a Court Decision in Roman Law]. *Свобода. Право. Рынок*. Волгоград, 2008.
- Brumarescu v. Romania* [GC], no. 2842/95, § 61, ECHR 1999-VII.
- Civilinės teisenos įstatymas. Kaunas: Č. Gurmano knygynas, 1938.
- Дождев, Д. В. *Римское частное право: учебник для вузов*. [Dozhdev, D. V. Roman private law: textbook for universities]. Москва, 2006.
- Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. III tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
- Гражданское процессуальное уложение Германии. [Code of Civil Procedure of Germany]. Москва, 2006.
- Kot v. Russia*, no. 20887/03, § 24, ERCH 20070-1.
- Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. II tomas. Vilnius. 2005.
- Лесницкая, Л. Ф. Отказ от кассационной жалобы. *Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации*. [Lesnickaya, L. F. Waiver of cassation appeal. Comments to the Code of Civil Procedure of the Russian Federation]. Москва, 2003.
- Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje *R. J. M. v. UAB „Eurivita“* (bylos Nr. 2-258/2008).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Kauno baldai ir kt.“ v. UAB „Saulėtekis“* (bylos Nr. 3K-3-146/2003).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *R. L. v. UAB „Trys banginiai“* (bylos Nr. 3K-3-234/2004).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Senamiesčio ūkis“ v. UAB „Mazita“* (bylos Nr. 3K-3-148/2005).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno žydų religinė*

- bendruomenė v. Kauno žydų bendruomenė ir kt.* (bylos Nr. 3K-3-68/2007).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Marijampolės apskrities valstybinė mokesčių inspekcija“ v. V. M. ir S. M. (bylos Nr. 3K-7-362/2007). Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2000.
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr.112-3106.
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
- Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 31-1010.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 31-953.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1293.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102-3957.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549.
- Lietuvos TSR civilinio proceso kodeksas*. Vilnius: Mintis, 1964.
- Mikelėnas, V. *Civilinis procesas*. II tomas. Vilnius: Justitia, 1997.
- Nekrošius, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002.
- Пискарев, И. К. Понятие и виды судебных постановлений. *Гражданский процесс*. [Piskarev, I. K. The concept and types of court orders. Civil proceedings]. Москва, 2003.
- Prancūzijos civilinio proceso kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-08-12]. <http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/ncpcatext.htm#CHAPTER%20II%20THE%20APPLICATION%20FOR%20RECONSIDERATION>.
- Pshenichnyy v. Russia*, no. 30422/03, ECHR 2008-V.
- Rusijos civilinio proceso kodeksas [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-08-12]. <<http://www.garant.ru/main/12028809-016.htm#194>>.
- Sypchenko v. Russia*, No. 38368/04, 25-31, ECHR 2007-I.
- Шакарян, М. С. *Понятие пересмотра судебных решений, определений и постановлений по вновь открывшимся обстоятельствам Гражданское процессуальное право*. [Shakaryan, M. S. The concept of review of judicial decisions, decrees and regulations due to newly discovered evidence. Civil Procedure]. Москва, 2002.
- Треушников, М. К. *Гражданский процесс. Хрестоматия*. [Treushnikov, M. K. Civil Proceedings. Reader] Москва, 2005.
- Valančius, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. II tomas Vilnius, 2005.
- Vėlyvis, S., et al. *Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1980.
- Volkov v. Russia*, no. 8564/02, § 40, ERCH 2007-I.
- Зайцев, И. М. Пересмотр по вновь открывшимся обстоятельствам судебных решений, определений и постановлений, вступивших в законную силу. [Zajcev, I. M. Review of Judicial Decisions, Decrees and Regulations, Which Have Entered Into Legal Force, due to Newly Discovered Evidence]. *Советская юстиция*. 1967.

DECIDED CASE, AS PRECONDITION FOR REOPENING CIVIL PROCEEDINGS

Stasys Vėlyvis, Darius Bolzanas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article discusses the concept of the decided case as one of the conditions to reopen the civil proceedings. The article also analyzes whether the Lithuanian legislature provides for the right to reopen the proceedings only in decided cases and whether such legal regulation corresponds to principle of legitimate expectations.*

Neither the procedural law nor the court practice define the concept of decided case. However, this concept can be established by consistent interpretation of procedural law norms. A civil case is considered to be decided when a court tries the case on merits and it is executed in the final act of the court, which has to come into force. A civil claim or an application is considered to be decided on merits in case the court manages to settle the claim between the parties (or the application in accordance with the rules on special legal proceedings), i.e. in case the court also examines and evaluates the factual circumstances relied on by the parties to the case and executes the achieved results by the means of the procedural document, which states whether the civil claim (counter claim, application) has been fully or partly satisfied, or rejected.

The court of first instance usually decides the case while awarding a judgement. However, in some instances a civil case may as well be decided while issuing a court order, an interlocutory judgement or a judgement by default (provided there are no objections or applications related to these procedural documents submitted), and while reaching decisions in particular cases tried according to the rules on special legal proceedings. A civil case is also considered decided when a court dismisses the case provided there is at least one reason to dismiss the case, because in such situation the same procedural legal consequences occur as if the case had been tried on merits.

Courts do not always properly apply legal norms that regulate decided cases during the stage of reopening of proceedings. The proceedings cannot be reopened in relation to the judgement, which has become effective in bankruptcy proceedings, because bankruptcy proceedings cannot be ended by such a judgement and bankruptcy procedure must be followed. In bankruptcy proceedings, a judgement may become effective due to confirmation of the creditors' financial claims, while in general civil proceedings, a judgement may become effective due to the child's repatriation. These types of cases are thus considered decided because claims between the company and its creditors in the former example or claims between the child's parents in the latter example are fully settled.

Keywords: *civil procedure, resumption of the proceeding, decided case.*

Stasys Vėlyvis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, romėnų teisė.

Stasys Vėlyvis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, professor Research interests: civil procedure, the Roman law.

Darius Bolzanas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, sutarčių teisė.

Darius Bolzanas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, doctoral student. Research interests: civil procedure, contract law.